

PEDAQOJİ PROSESDƏ MÜƏLLİM ŞƏXSİYYƏTİ

UOT 159.9

Sara Muradxan qızı Məmmədova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

Ağcabədi filialının baş müəllimi

E-mail: sara.memmedova@agcebedi.adpu.edu.az**Rəyçilər:** *ped.ü.f.d., dos. S.R. Məmmədov,*
*filol.ü.f.d., dos. M.Ç. Fərzəliyeva***Açar sözlər:** *müəllim, səriştəli müəllim, peşə sirləri, öyrədən, tərbiyəçi, müəllim şəxsiyyəti, pedaqoji proses, müəllim etikası və s.***Keywords:** *teacher, competent teacher, professional secrets, teacher, tutor, teacher's personality, pedagogical process, teacher's ethics, etc.***Ключевые слова:** *педагог, компетентный педагог, профессиональная тайна, учитель, наставник, личность учителя, педагогический процесс, этика учителя и др.*

Müəllimin peşəkarlığı və səriştəliliyi müəllimin əslində bir müstəvidə – pedaqoji prosesdə öz fəaliyyətini peşəkarcasına yerinə yetirə bilməsi və bu prosesə səriştəli yanaşmasıdır. Başqa sözlə, yiyələndiyi peşənin bütün incəliklərini dərinləndirən bilməsi, müəllimlik fəaliyyətini ustalıqla yerinə yetirməsi, həll edəcəyi problemi elmi şəkildə, optimal metodlarla reallaşdırma bilməsidir. Peşəkarlıqla səriştəlilik bir-biri ilə elə sıx əlaqəlidir ki, bunların birinə malik olub, digərinə yiyələnməmək mümkün deyildir. Lakin buradakı keçid və ardıcılığı da nəzərə almaq vacibdir.

Peşəkarlıq – müəllimin lazımı biliyə, bacarıqlara, şagirdlərlə yaradıcı şəkildə işləyə bilmək texnologiyalarına sahib olması, pedaqoji prosesin incəliklərinə dərinləndirən yiyələnməsidir. “Səriştəlilik – müəllimin pedaqoji prosesi məharətlə, daha əlverişli metodlarla reallaşdırma bilməsidir. “Əldə olunmuş bilik və bacarıqları praktiki fəaliyyətdə təsirli və səmərəli tətbiq etmək qabiliyyətidir. O, şəxsin qazandığı bilik və bacarıqların konkret fəaliyyətin nəticəsinə çevrilməsini təmin edir. Səriştəyə əsaslanan təhsil sosial-iqtisadi inkişafa daha effektiv xidmət göstərir” (1).

Pedaqoji prosesə səriştəli yanaşma müəllimdən dərin bilik və bacarıq tələb edir. Buna görə də peşəkarlıqla səriştəlilik bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə əlaqədardır. Müəllimin pedaqoji dəyərlərə yiyələnməsi, bu dəyərləri qoruması, pedaqoji prosesdə novator pedaqoq kimi fəaliyyət göstərməsi peşəkarlıqla səriştəliliyin əlaqəsi və pedaqoji ustalığın meyarları kimi özünü göstərir. Lakin müəllimin peşəkar fəaliyyətinin səmərəliliyi təkcə bilik və bacarıqların çoxluğundan asılı deyildir. Əsas məsələ əldə olunmuş bacarıqlardan müəyyən pedaqoji situasiyalarda düzgün və səmərəli istifadə etmək, məlumat və bilikləri müxtəlif və optimal üsullarla, çevik şəkildə şagirdlərə çatdırmaqdan ibarətdir.

Müəllimin peşəkarlıq fəaliyyəti cəmiyyətin məqsədləri və tələbatları ilə sıx əlaqəli prosesdir. Buna görə də pedaqoji fəaliyyətin məzmunu, forma və metodları cəmiyyətin bu sahədəki tələbatlarını əsas götürməklə reallaşdırılmalıdır. Müəllimin peşəkar fəaliyyəti mürəkkəb, çoxcəhətli, problemlərlə zəngin, onların həlli isə zehni gərginlik, qüvvə, bacarıq, axtarış və daim yeniləşmə tələb edən fəaliyyətdir. Peşəkarlıq pedaqoji fəaliyyətdəki problemlərin və vəzifələrin yaradıcı, həm də yüksək səviyyədə yerinə yetirilməsidir. Müəllimin peşəkarlığı onun müəllimlik diplomuna malik olması ilə ölçülür.

Peşəsi müəllim olanın heç də hamısı müəllimlik sənətinin zirvəsinə yüksələ və peşəkar müəllim ola bilmirlər. Buna görə də peşəkarlıq səviyyəsinə yüksəlmək üçün müəllim öz sənətinə bağlı olmalı, onu sevməli və daim öz üzərində çalışmalıdır.

Pedaqoji peşənin – müəllimliyin yaranması çox qədim tarixə malikdir. Hələ ibtidai icma cəmiyyətində böyüklər öz təcrübəsini kiçiklərə öyrətməyə çalışmışlar. Xırda təsərrüfat işlərində iştirak etmək, birlikdə ov etmək kimi fəaliyyətlə məşğul olmaq uşaqlarda müəyyən bacarıq və vərdişlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Sonralar əmək alətlərinin yaranması, əməyin müəyyən qədər çətinləşməsi, yəni ov etmək və qida əldə etməklə məhdudlaşmaması uşaqların daha mürəkkəb bacarıq və vərdişlər əldə etməsinə zərurət yaratmışdır ki, bunu da etmək yaşlı adamların üzərinə düşmüşdür. Bu işlə icma və qəbilənin daha təcrübəli üzvləri məşğul olmuşlar və müəyyən qrup adamlar yaranmışdır ki, bunlar uşaqlara öz təcrübəsini öyrətməklə, onlarda müəyyən bacarıq və vərdişlər yaratmaqla məşğul olmağa başlamışlar. Beləliklə, öyrətmək, təlim vermək müəyyən bir peşənin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycanda müəllim kadrlarının hazırlanmasında xüsusi əməyi olan S.M. Qənizadə də müəllimi bağbana bənzədərək müəllimliyi dünyanın ən nəcib, ən şərəfli peşəsi adlandırmışdır. O, bəşəriyyətin inkişafını məhz müəllimdən görərək yazmışdır: “Müəllimlik dünyanın ən nəcib peşələrindən biri, bəlkə də birincisidir. Bağ bağbansız keçinə bilmədiyi kimi, bəşəriyyət də müəllimsiz keçinə bilməz... Hünərli usta dəmirdən səbir ilə misri qılınc yona bildiyi kimi, yaxşı müəllim də millətdən xoşbəxt cəmiyyət hazırlayır“ (2, s. 3).

S.M. Qənizadə xalqın məhəbbət və etimad qazanmasını müəllim üçün ən böyük var – dövlət hesab edir və bunu qazanmaq üçün müəllimin özünü bu peşəyə həsr etməsini vurğulayaraq yazır: “Müəllimin evi kitabxanadır, dövləti kiçik şagirdlərdir, sazı və nəğməsi şagirdlərin sədasıdır, istirahəti dəftərlərin təshihə, qazancı isə millətin məhəbbət və etimadıdır” (2, s. 5).

Rus elmi pedaqogikasının banisi K.D. Uşinski yazırdı: “Müəllim zahirən təvazökar görünməklə tarixin ən böyük işlərindən birini görür. Dövlətin özü isə bu işə söykənir və nəsilər onunla yaşayırlar” (3, s. 32).

Müəllimin pedaqoji fəaliyyətini peşəkarlıqla yerinə yetirməsi bir sıra göstəricilərlə xarakterizə olunur. Bütün bunlar onun bir peşəkar kimi fəaliyyətində uğurlar qazanmasının əsas amillərindən birinə çevrilir. Bu amillər əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Müəllim adının yüksək missiyasını və məsuliyyətini dərk etmək. Hər bir müəllim hətta məktəbdə oxuduğu illərdə, bu peşəyə maraq göstərdiyi vaxtlarda müəllim adının yüksək və onu daşımağın məsuliyyətli olduğunu, müəllimin taleyüklü bir missiyanı yerinə yetirdiyini dərk etməlidir.

2. Müəllimliyə, müəllim peşəsinə maraq, sevgi və həvəs. Aparılan müşahidələr göstərir ki, təkcə orta məktəblərdə deyil, hətta təhsilin daha yüksək pillə və səviyyələrində fəaliyyət göstərən müəllimlərin də hamısında bu peşəyə və müəllimliyə münasibət eyni deyildir. Onların bir qismi (təəssüf ki, onların sayı ikincilərdən heç də çox deyildir) bu peşədə yüksək həvəslə işləyir, öz peşələrindən həqiqətən zövq alaraq fəaliyyət göstərir və həyatlarını müəllimlikdən kənar təsəvvür etməzlər.

3. İxtisasını sevmək, onu daim yeniliklərlə zənginləşdirmək. Təkcə müəllimlik peşəsinə deyil, müəllimin ixtisasına olan sevgisi də onu daim zənginləşdirmək marağı ilə vəhdət təşkil edir. Hansı ixtisas sahibi olursa olsun müəllim onu sevirsə çalışacaq ki, onunla bağlı olan yenilikləri, innovasiyaları öz fəaliyyətinə gətirsin, biliyini artırsın. Təcrübə göstərir ki, müəllimin ixtisas zənginliyi, öz ixtisasını dərinləndirməsi, onu sevməsi uşaqlarda da bu ixtisasa sevgi və marağı artırır. Müəllim əməkdə və geyimdə sadəliyin, fəaliyyətində gümrahlıq və

əməksevərliyin, davranışda təvazökarlıq və gözəl əxlaqın, nitqdə danışmaq və susmaq sənətinin nümunəsi, ictimai həyatda ağıllılığın örnəyi olmalıdır (4, s. 11).

4. Uşaqlara sevgi, onlarla işləməkdən zövq almaq. Uşaqlara sevgi isbata heç bir ehtiyacı olmayan elə bir aksiomdur ki, onsuz nə yaxşı müəllim, nə də yaxşı tərbiyəçi olmaq mümkündür. Müəllimin sinfə girərkən uşaqların üzündəki təbəssümdən, onların öyrənmək, bilmək marağından zövq ala bilməsi onu daha yaxşı işləməyə, yaradıcı fəaliyyət göstərməyə sövq etməklə yanaşı, həm də peşəkarlıq və səriştəlilik meyarı kimi pedaqoji prosesin optimallığını artırır.

5. Peşə vicdanına, vətəndaş mövqeyinə malik olmaq. Vicdan hər kəsin öz daxilində olan, onu daim nəzarətdə saxlayan, səhv etməyə qoymayan hakimdir. Peşə vicdanı da belədir. Müəllimin peşə vicdanına malik olması onun daxilində elə bir müsbət enerji, münbit bir sahə yaradır ki, o, həmişə müəllimi üzərinə düşən çətin və məsul vəzifəni ləyaqətlə, heç bir səhlənkarlığa yol vermədən şərəflə yerinə yetirməyə sövq edir.

6. Daim öz üzərində çalışmaq, bilik, bacarıq və vərdişlərini artırmaq. Görkəmli rus pedaqoqu K.D. Uşinskinin belə bir məşhur deyimi vardır ki, müəllim o zaman ölür ki, o, oxumağı, öz üzərində çalışmağı dayandırır. Həqiqətdə də belədir. Zaman daim irəlİYə gedir, informasiya sürətlə artır və bəzən uşaqlar daha çox informasiya əldə edirlər, nəinki, müəllim. Müəllimlik elə bir fəaliyyət sahəsidir ki, bu peşə müəllimi öz üzərində çalışmağa vadar etməklə bərabər, yiyələndiyi biliyi artırır və bacarıq və vərdişləri zənginləşdirir.

7. Pedaqoji texnikaya yiyələnmək. Pedaqoji texnikaya yiyələnmək müəllim peşəkarlığı üçün vacib meyarlardandır. Pedaqoji texnikaya malik olan müəllim öz peşəsini ustalıqla, peşəkarcasına və səriştəli şəkildə həyata keçirməyi bacaran müəllimdir. Pedaqoji prosesdə bəzən əhəmiyyət verilməyən, lakin elə incə texnikalar vardır ki, bunların nəzərə alınmaması çox vaxt müəllimin pedaqoji prosesə peşəkarlıqla yanaşmasına maneə törədir və müəllim peşəkarlığını aşağı salır.

Müəllimin peşə səriştəliliyinə və peşəkarlığına malik olmasının əsas atributlarından biri onun peşə mədəniyyətinə yiyələnməsidir. Pedaqoji peşə mədəniyyəti müəllimin ümumi mədəniyyətinin tərkib hissəsi olub, onun şəxsi keyfiyyətlərini, nüfuzunu, peşəkarlığını, pedaqoji ustalığını və s. özündə birləşdirən keyfiyyətlərin məcmusundan ibarətdir (5, s. 105).

Ümumi mədəniyyət olmadan peşə mədəniyyəti mümkün olmadığı kimi, peşə mədəniyyətinin də olmaması ümumi mədəniyyətdə müəyyən boşluqların nəticəsi kimi meydana çıxır. Hər bir peşənin daxil olduğu peşə qrupları, əmək obyektı və əmək predmeti, onların özünə-məxsus spesifik xüsusiyyətləri olduğundan peşə mədəniyyəti bu peşələrin reallaşması şəraitində özünü göstərə bilir.

Müəllimin pedaqoji peşə mədəniyyəti humanizmə əsaslanan, humanist münasibətlərdən qaynaqlanan bir mədəniyyətdir. Müəllimin uşaqlara humanist münasibəti, onların gələcəyinə ümidlə baxması, gələcək cəmiyyətin məhz onların əli ilə qurulacağını dərinədən dərk etməsi pedaqoji peşə mədəniyyətini istiqamətləndirən amillər kimi əhəmiyyətlidir, təsirlidir. Bu baxımdan müəllimin pedaqoji peşə mədəniyyəti həm də onun bir vətəndaş kimi vətən, xalq, millət qarşısında öz borcunu və vəzifəsini ləyaqətlə yerinə yetirməli olduğuna inamlı olması və onu yerinə yetirməsidir (6, s. 17).

Müəllim həm də tərbiyəçi, tərbiyə verəndir. Bu onun ən əsas funksiyalarından biridir. Müəllimin tərbiyəvi təsiri çox güclüdür. Xüsusən ibtidai siniflərdə şagirdlər müəllimi qeydsiz-şərtsiz qəbul edir, onun bütün tapşırıqlarını yerinə yetirməyə çalışır və onun dediklərini ən düzgün, ən ağıllı hesab edirlər. Bəzən elə düşünənlər olur ki, müəllimin tərbiyəçilik işi onun şagirdlərlə müəyyən tərbiyə işləri aparmasından ibarətdir. Sınıf rəhbəri kimi onlarla müəyyən

tərbiyə işlərini həyata keçirməsidir. Bunlar da vacibdir. Lakin ən vacibi odur ki, müəllim təlim prosesinin tərbiyəvi imkanlarını üzə çıxara bilsin və onun təsirinə nail ola bilsin.

Müəllim yeni mövzunun tədrisinə hazırlaşarkən bu hazırlıq içərisində dərsin tərbiyəvi funksiyasının reallaşdırılmasına xüsusi fikir verməli və onun şagirdlərə çatdırılmasına çalışmalıdır.

Problemnin aktuallığı. Müəllimin pedaqoji prosesdə peşə mədəniyyəti onun peşəkar keyfiyyətləri sırasında mühüm yer tutur. Onun didaktik, təşkilatçılıq, kommunikativ, konstruktiv, suqgestiv və digər bacarıq və qabiliyyətləri kimi, onun pedaqoji peşə mədəniyyəti də peşəkarlıq, səriştəlilik və pedaqoji ustalıq sferasında xüsusi rola malikdir.

Problemnin elmi yeniliyi. Cəmiyyətin dəyişən ehtiyacları, təhsilə yeni yanaşmalar təhsilverənin peşə fəaliyyətinə ciddi yanaşmasını tələb edir. Bu baxımdan məqalədə müəllimin daim öz üzərində çalışması və zamanın tələbinə uyğun yiyələnməli olduğu peşə mədəniyyəti barədə danışılır.

Problemnin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə qaldırılan problemlə bağlı bu peşəni seçən hər bir gənc peşə sahibi pedaqoji prosesdə nümayiş etdirməli olduğu peşə mədəniyyətinə, sahib olacağı müəllim şəxsiyyətinin mühüm detallarına yiyələnməmiş olur.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Bakı, 2013.
2. Qənizadə S.M. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1965.
3. Makarenko A.S. Seçilmiş pedaqoji əsərləri, II cild. Bakı, 1988.
4. Quliyeva K.R. Yuxarı sinif şagirdlərinin müəllimlik peşəsinə istiqamətləndirilməsi. Bakı: Nurlan, 2003.
5. Mehrabov A.O. Səriştəli müəllim hazırlığının problemləri. Bakı: Elm və təhsil, 2015.
6. Rüstəmov F.A. Pedaqogika tarixi. Bakı: Nurlan, 2007.

С.М. Мамедова

Личность педагога в педагогическом процессе

Резюме

Профессии многочисленны и разнообразны. Среди них есть те, которые существуют во все времена и будут продолжать существовать в будущем, а также те, которые появляются в разное время и в определенные моменты заменяются новыми. Среди этих профессий немало непосредственно основанных на личности, то есть личность играет важную роль в процессе деятельности, и, наоборот, не так уж много связанных с личностью. Однако среди них не так много профессий, где личность профессионала не менее важна, чем профессионализм, профессиональные знания и умения.

Учитель является символом такой чистоты и чистоплотности, что те или иные недостатки его личности сразу заметны и становятся объектом критики. Поэтому трудно найти какую-либо другую профессию, искусство, которая бы предъявляла столь высокие требования к личности своего владельца.

S.M. Mammadova**Teacher personality in the pedagogical process****Summary**

Professions are many and varied. Among them, there are those that exist at all times and will continue to exist in the future, as well as those that appear at different times and are replaced by new ones at certain times. Among these professions, there are many that are directly based on personality, that is, personality plays an important role in the activity process, and on the contrary, there are not so many related to personality. However, among them, there are not many professions where the personality of the professional is not less important than the professionalism, professional knowledge and skills.

The teacher is a symbol of such purity and cleanliness that certain shortcomings in his personality are immediately noticeable and become an object of criticism. Therefore, it is difficult to find any other profession, art, which demands so much on the personality of its owner.

Redaksiyaya daxil olub: 06.10.2023